

תשובות למבחן

שאלה 1

1. **כשל הריסון:** כשל הריסון הוא בעיה המובנית בחוק כתחליף מוסר, ובבסיסו מצויה התלות המתקיימת בין תאגידיים לממשלה. תאגידיים עסקיים מסוגלים לדחוף את הממשלה והמחוקקים ליצור חוקים שיעניקו להם יתרון על פני מתחריהם, באופן הפוגע באופן לא הוגן בשוק החופשי, בתחרות ובטובת הצרכנים. במקרים כאלה, הנזק שנגרם מההתערבות הממשלתית הוא גבוה מהתועלת שלה (בע, 2013, 93).

בכתבה (כלכליסט, 6.7.2021) מתואר החוק החדש שעבר ברוסיה, ונחתם על ידי הנשיא ולדימיר פוטין, לפיו רק יצרניות רוסיות יכתבו את השם "שמפניה" על תוויות הבקבוקים שלהן, ולעומת זאת היצרניות הזרות חייבות להוסיף על התוויות את המושג "יין נתזים". זה כולל יצרניות של שמפניה מקורית המיוצרת בחבל שמפיין שבצרפת, בעוד הקישור בין המושג "שמפניה" לחבל הארץ מהווה קונצנזוס בינלאומי ומוגן משפטית ב-120 מדינות. ברור כי החקיקה החדשה נועדה להיטיב עם היצרניות הרוסיות, ולפגוע ביצרניות הזרות. התוצאה היא שברחבי רוסיה, השם "שמפניה" יפסיק להיות תו-תקן לאיכות. במקביל, יצרניות השמפניה המקורית והיצרניות נוספות איימו כי הן יפסיקו לייצא את הסחורה שלהן לרוסיה – מה שבסופו של דבר יפגע בעיקר בצרכנים הרוסים שייאלצו להסתפק באיכות ירודה.

2. **החוק כאצטלה:** זוהי חולשה של החוק כתחליף מוסר. הגישה שגורמת לכך היא ש"החוק מספיק": כלומר, לשון החוק היא זו שקובעת מה מוסרי ומה לא מוסרי בעולם העסקים (גבע, 2013, 89-90). לכן, חברה הפועלת בהתאם לחוק יכולה לטפוח לעצמה על השכם, גם כשהיא מבצעת מעשים לא מוסריים בעליל. כך, החוק מוביל לשימוש נצלני וציני בידי עסקים הטוענים כי הם אינם נושאים באחריות כל עוד החוק לא קובע זאת במפורש.

דוגמא לחולשת החוק כאצטלה היא פעולותיה של חברת הסייבר הישראלית סלברייט (ברקוביץ', 8.8.2020). בין שאר לקוחותיה מצויים כוחות המשטרה בהונג קונג, אשר בשנתיים האחרונות פוגעים קשות בזכויות אדם ומדכאים באכזריות את המחאה המקומית למען דמוקרטיה וחופש. לשם כך הם משתמשים גם באמצעים שסופקו להם על ידי סלברייט, ובאמצעותם נפרצו מכשירי הטלפון של כארבעת אלפים פעילים למען דמוקרטיה בהונג קונג, והפעילים נעצרו עקב המידע שהתגלה בפריצה למכשיריהם.

להגנתה, חברת סלברייט טוענת כי היא אינה מוכרת טכנולוגיות למדינות הכלולות ברשימה השחורה של ארגון FATF (Financial Action Task Force) או למדינות הנתונות לסנקציות של ישראל, ארצות הברית או הקהילייה הבינלאומית. משמע, כל עוד סין או הרשויות בהונג קונג אינן נכנסות לרשימה השחורה או נתונות לסנקציות, החברה טוענת כי אין מניעה למכור להן טכנולוגיות המשמשות להפרה המונית של זכויות אדם.

3. **כללי דיווח פורמליים:** זוהי חולשה של הארגון העסקי כתחליף למוסר. לכאורה, יצירת תרבות עסקית של כללי דיווח פורמליים ועמידה בתקנים ותקנות יכולה להוביל לארגון השומר על כללים מוסריים בפעולותיו העסקיות. אך היא יכולה ליצור מצג שווא המאפשר להנהלת הארגון "לצאת

שאלה 2

א. ישנן שתי צורות נפרדות של חשיבה בתחום המוסר ועסקים. הצורה הראשונה היא חשיבה מוסדית, אשר מבוססת על תחליפי המוסר שמטרתם להחליף את הצורך לשקול שיקולים מוסריים מודעים; הצורה השנייה היא חשיבה מוסרית, אשר מבוססת על המוסר עצמו, ומבקשת לשקול את עקרונות המוסר בפעולותיה של החברה העסקית (גבע, 2013, 154).

דוגמא שבעזרתה ניתן לבחון את ההבדלים בין שני דפוסים החשיבה היא החלטתן של חברות שטראוס וביטוח ישיר להכריז על השעיית הפרסום בתכנית "האח הגדול" של ערוץ רשת 13 (טוקר, 9.12.2020). זאת בגין החלטת הערוץ להכניס להשתתפות בתכנית הריאליטי את אלימלך קשתי, אשר הוגש נגדו כתב אישום בגין תקיפת מאבטח. לאחר ההודעה כי קשתי ייכנס לבית האח הגדול, הדבר עורר תרעומת ציבורית עזה ובאינטרנט פורסם סרטון התקיפה שביצע קשתי, שהיה קשה לצפייה. בציבור היו שמחו נגד ההחלטה להכניס אדם אלים ותוקפני לשידור בתכנית פופולארי ולתת לו במה. בעקבות זאת, חברות שטראוס וביטוח ישיר הכריזו כי הן ישעו את הפרסום בתכנית ופנו לחברת רשת לצורך הבהרות. עקב כך החליטה חברת רשת להוציא את אלימלך קשתי מבית האח הגדול, והוא לא השתתף עוד בתכנית.

נבחן את החלטתן של שטראוס וביטוח ישיר לאור מספר קריטריונים של חשיבה מוסדית מול חשיבה מוסרית. הקריטריון הראשון הוא גישה פרגמטית (מעשית) המאפיינת את החשיבה המוסדית, מול גישה ביקורתית המאפיינת את החשיבה המוסרית.

אם חברות שטראוס וביטוח ישיר היו ניגשות לסוגיה שלפנינו בגישה מעשית ופרגמטית, סביר להניח כי הן לא היו פועלות כפי שהן פועלות. השיטה של חרם מפרסמים (כפי שמתואר בכתבתו של טוקר, 9.12.2020) אינה נפוצה בישראל והיא כמעט חסרת תקדים במדינה. חשיבה פרגמטית הייתה מובילה למסקנה שהשעיית הפרסום בתכנית "האח הגדול" אינה מעשית, כי למרות שהן בעצמן חברות גדולות ומרכזיות במשק הישראלי, הן מתמודדות מול ענק תקשורת בעל רייטינג רב שיש להן צורך ברור לפרסם אצלו על מנת לשמור על מעמדן. למרות זאת, הן החליטו על השעיית הפרסום, ומכאן ניתן להסיק הן ניגשו לסוגיה בגישה ביקורתית – הן הטילו ספק בהכרח של המצב הקיים להיות כפי שהוא ופעלו באופן מודע על מנת לשנות אותו, למרות שהדבר היה כרוך בסיכון שהצעד שלהן ייכשל. לכן לפי קריטריון זה, הן חשבו באופן מוסרי.

הקריטריון השני הוא מה הוא מקור הסמכות. לפי החשיבה מוסדית, לסמכות יש מקור חיצוני. למשל: החוק, השוק החופשי וכללי התאגיד הם תחליפי מוסר המהווים מקור סמכות חיצוני. לפי החשיבה המוסרית, מקור הסמכות הוא פנימי – האדם צריך לברר בינו לבין עצמו כיצד עליו לפעול, אם בכוונתו לפעול באופן מוסרי. במקרה שלפנינו, לא היה מקור סמכות חיצוני שהכתיב